

történelem tanárának alapos művészeti képzettségre kell szert tennie. Az összefoglaló *curriculum* legjobban a poétika és az irodalom-történet tanárának felel meg. Ezeknek művészeti kiképzéséről az egyetem (illetőleg a tanárképző-intézet) tanulmányi rendjének kell gondoskodnia.

*

Végigmentünk a művészeti oktatás legfőbb kérdésein: mért tanítsunk, mit tanítsunk és hogyan tanítsunk. Mindezeket a kérdéseket tisztán a középiskola, pontosabban a magyar gymnasium szempontjából tárgyaltam; és kérem mindazokat, a kik következtetéseimről ítéletet alkotnak maguknak, hogy ítélkezésüknél ezt a szempontot szem elől ne téveszszék. A mi gymnasiumunk művelt közönséget nevel; művészek és műiparosok képzése nem az ő feladata. Művészek és műiparosok képzésének egész más irányban kell történnie s itt lép teljes jogaiba a rajz. És épen a viszonyok és célok különfélesége folytán nem szabad az angol Art-Schoolok rendszerét a mi gymnasiumunkra alkalmazni.

MELLER SIMON.

A MŰVÉSZET SZEREPÉRŐL A TANÍTÁSBAN ÉS NEVELÉSBEN.*

Mintegy negyven évvel ezelőtt, egy nagy lakoma végén, melyet az angol festő: Haydon adott volt, Keats költő, poharát magasan fentarva, azon ajánlatot tette, hogy Newton elítélésére igyanak. A jelenlevők nagy szemeket meresztettek, és Wordsworth magyarázatot kért, mielőtt ajkukhoz emelték volna poharukat. «Azért, felelé Keats, mert a prizma törvényeit feltalálva, véget vetett a szivárvány költészetének». — És csakugyan erre mindnyájan kiüríték poharaikat, Newton kárhoztatására.

Tény, hogy a tudomány napról-napra több tért foglal el korunkban, az egész művelt világban. De ez vajjon a művészi érzék, a költészet, a lélek ihlete és bámuló képességének rovására történik-e?

Bátran felelhetjük, hogy: *nem*. És azért nem, mert magának a művészi érzéknek alapja az emberi élet gyökereiben rejlik, avval össze

* Fölvosta a szerző a Magyar Pädagogiai Társaság 1899. évi február 18-án tartott ülésén.

van forrva; a szépnek fogalma folytonosan változik az emberi fejlődés fokozata szerint, de szeretnünk, bámulnunk örökké fog kelleni, míg csak emberek leszünk.

A tudomány, az igaz, elronthatja néhány fictionkat, magyarázatot adhat oly dolgoknak, melyeket nem értettünk és melyeket azelőtt a rejtelmesség költészetével vettünk körül, de új, sokkal végtelenebb szemhatárokat nyitva meg előttünk, több hatalmat adván nekünk érzéseink kifejezésére, nagyobb, tökéletesebb, igazibb erkölcsi életre ébresztve, még nagyobb művészekké tehet!

Nem, nem a tudományos irány árt jelenleg a művészi szellemnek, hanem igenis árt az aranyborju imádása, a kényelem utáni epedés, a lelkek gyáva tétlensége, a hősiességek hiánya!

Pedig művészet nélkül nincs lelki élete a népeknek. Mert míg a közérkölciség az emberi szellem vezető eszméit, a különböző akaratokat van hivatva egyesíteni, ugyanegy cél felé irányozni; addig a művészet az érzelmeket, a lelki benyomásokat igyekszik összhangba hozni, hogy létrejöhessen a *társias rokonszenv*.

Ez minden népre nézve rendkívül fontos, a műveltség minden fokán, de fontos kiváltság nekünk, magyaroknak, kiknél a közös, társadalmi, lelki élet, lehet mondani, még alig alig létezik! Pedig épen az élénken kifejtett, élénken lüktető társadalmi szellemi élet viszi leginkább előre a népeket!

Mintegy hét évvel ezelőtt tartottam Kolozsvárt egy szerény fölolvasást a művészet eme szerepéről. Azok közül, a kik hallgatták, a legnagyobb rész mondogatta magában: «Szép szép, ábránd, elérhetetlen utópia», s ezzel napirendre tért.

Ámde minden igaz eszme, egyáltalán minden a mi igaz, előbb-utóbb utat tör magának. Dacoz a megszokás, a vert út altató átkával, dacoz a routine-nal, mely keményebb a legkeményebb gyémántnál, megczáfolja az önzés szülőtte furfangos sophismákat, s elvégre napfényre kerül, s az Isten szabad ege alatt foglalja el azon helyet, a mely őt csakugyan megilleti; mindaddig, míg az emberek túlzásba nem viszik, el nem ferdítik, a mikor az igaz megszűnővén igazság lenni, más igazság győzi le.

Most, hogy oly magas helyről is kezdték már hirdetni a művészet szükségességét, s nálam sokkal nagyobb tehetségek léptek síkra a valódi művészet mellett, talán most már többen fogják jó néven venni, ha együtt fejtegetjük azt, hogy miért oly szükséges, mindenkifelett szükséges, hogy a tanító is, de minden tanító, a legegyszerűbb iskola legszerényebb munkásától fogva, fenn az egyetemen előadó tanárkoszorúig, minden egyes tanerő, *művészi érzékkel, művészi lélekkel* legyen megáldva.

Ez nem azt teszi, természetesen, hogy a természettanár, például, fuvolázni is tudjon s esetleg fuvola-szó mellett tartsa meg előadásait,

vagy pedig, hogy a számtanár énekelve vezesse le a táblán az algebrai feladatot, mint a hogy néhány kisvárosias bel-esprit igen elmésen véli ez állítást kikaczagni.

Más a *művész*, a ki a maga saját művészeti ágában teremteni, alkotni tud, más a művészi érzékkel megáldott ember, a ki a szépet mindenütt megérzi, felfogja, élvezi, másokkal is élvezteti; a ki az anyagnál beljebb hatol, s a lélekig tud feljutni, maga is szárnyas lelkű lesz, és fel képes emelkedni a szellemi, az erkölcsi világ halhatatlan birodalmába!

Ma már, azt tartjuk, hogy az, a ki bizonyos mértékig legalább nem bölcsezs e földön, azaz nem fogja fel az életnek magasztosabb értelmét; a ki nem művész, azaz nem fogékony bizonyos mértékig a szépnék minden nyilvánulása iránt, a ki csak úgyszólván tengő életet tud folytatni, s nem él az emberhez méltó szellemi életet, az soha sem lesz, soha sem lehet művelt ember!

S ha ez igaz általában, minden emberre nézve, még ezerszer igazabb a tanítóra, a nevelőre nézve!

Művészi érzék nélkül a tanító nem egyéb, csakis állami, felekezeti, avagy községi hivatalnok, a ki *pénzért* elárúsít bizonyos centiméternyi száraz nyelvtant, földleirást, mennyiségtant, történelmet, többé-kevésbé nagy lelkiismeretességgel, helyzete és temperamentuma szerint, de minden lelkesedés, s ennél fogva minden valódi eredmény nélkül. Tanítása csak az emlékezőtehetséget terheli, valósággal *terheli*, soha sem hat be a lélekig, nem hat művelőleg.

Ha lelkiismeretes, akkor rab módra követi az utasításokat, a melyeket kapott. De nem teremt. Nem képes teremteni, a lelkeket soha, soha sem képes életre ébresztetni, mert a teremtés actusához szabadság és művészi érzék szükséges. Lehet igen lelkiismeretes hivatalnok, de tanító, nevelő, a szó magasabb értelmében, nem lesz soha! Mert tanítani, nevelni, annyi mint életre ébresztetni, annyi mint teremteni!

Művészi érzék nélkül a tanító nem képes a képzelő tehetséghez szólni és azt is belevonni a tanításába; nem szól ő sohasem a lélekhez, sem a képzelemhez; ezt nem fejleszti, sőt ellenkezőleg, a modern tanítás épen *kiűrtja* a képzelőtehetséget a növendékekből, a mi nem csak magában véve nagy bűn, az emberiség ellen elkövetett bűn, hanem valódi hazaárulás! Mert egy nemzet csakis nagy alkotásaiban, művészi remekműveiben vesz tudomást, ad tudomást létéről, csak remekműveiben él igazán, csakis remekműveiben marad fenn! Már pedig képzelő tehetség nélkül egyáltalán alkotni nem lehet sem középszerűt, sem remekművet. Képzelőtehetség nélkül csak legfeljebb szolgálailag utánozni lehet, és az utánzás a legnagyobb átok egy nemzetre nézve, nem csak azért, mert az utánzásnál mindig a hibákat utánozza leginkább az emberi természet, hanem főleg azért, mert az utánzásnál a nemzet nem követi saját géniu-

szát, hanem más nemzet szellemét majmolja és erőszakolja az övé helyébe, a mely, meglehet, épen ellenlábás saját nemzeti szellemével, és akkor szörnyművet hoz létre, és saját géniuszát megsemmisíti, megöli örökre!

Nem szabad tehát a képzelőtehetséget kiirtani az iskolákban. Azt ép ellenkezőleg, egészségesen kell fejleszteni; azt is bele kell venni a tanításba, ép úgy, mint a gondolkodó-, az ítélőtehetséget, mert csak az a tanítás tehet műveltté, a mely az egész lényt átjárja, s a növendékben hússá és vérré, lelkévé, saját *én*-jévé változik!

Művészi érzék nélkül nem tudja a tanító megtalálni a dolgok benső jelentőségét, a dolgok valódi lelkét, csak mindennek a külső burkolata akasztja meg, de a bensőbb értelemig nem hatol soha, s így nem is képes a dolgoknak lelkét tanítani, csakis a száraz betűt.

Ezért nincs ma tudomány, valódi tudomány, majd sehol sem, széles e hazában. Mondhatjuk, hogy ott, hol tudománynak kellene lennie, legtöbbször az *eruditio* foglalja el a valódi tudomány helyét. Apró, érdektelen, hanem nagy türelemmel kiderített részletekbe merülnek; arra büszkék, a mit esetleg ők magok kapartak ki valahonnan, feledésbe ment, mellékes érdekű adatokra nézve, a mi szerintök tudások mélységét bizonyítja. De az egésznek lelke, az egésznek általános jelentősége iránt érzéketlenek! Azt nem is sejtik! Nagy türelemmel kutatják például ezen úgynevezett tudósok, hogy eredetileg *k*-val, *c*-vel, vagy *ck*-val irtak-e egy szót a régiak; vagy pedig megszámlálják, hogy Homeros hány *a* betűt, hány *b*-t, hány magánhangzót, hány mássalhangzót használt fel összes műveiben, a mi egyáltalán az emberiség fejlődését és előhaladását édes-kevésé segíti elő; vagy professor és növendék azon töri a fejét, hogy egy régi költő, több, vagy egy és ugyanazon személyhez írta verseit, a mi mind mellékes. De hogy *mi* van azon versekben, a gondolatokkal, a *lélekkel*, a nemzeti geniussal, a régi népek magasabb, fenségesebb eszméivel, a melyek az emberiség *valódi kincsét* képezik, melyek valóban fölfrissíthetnék a mi szomorú átmeneti korszakunknak sokban tévútra került közvéleményét, a mely megtisztíthatná az aranyborjú-imádatból beszennyezett lelkeket, azokkal nem törődik senki sem! Szavak, betűk, betűk, szavak! eddig emelkedik a mi eruditiónk. Alaktan, mondattan, philologia, eszközök, mind csak eszközök!

És ez annyira igaz, hogy a növendékek számára összeállított latin textusokban, például, nehezítik az olvasást azért, hogy *külsőleg* állítólagosan hű legyen a régi textushoz és nem átalják magát a remekművet, a lelket, a gondolatot, az eszméket, a remek formát átalakítani, és Titus Liviust például konyha-latinságra áttenni, azon ürügy alatt, hogy a növendék a történelmet és nyelvet tölcserelje be egyszerre szerencsétlen agyába s egyiket sem tanulja meg soha, soha! Hanem mind a kettőt alaposan megutálja!

A tanítás legelső fokain is, mind, mind eruditiót igyekeznek majmolni és valódi tudás helyett nagy apparatussal, tudományos, nehézkes műkifejezésekkel mondatják el a szerencsétlen növendékkel a legelemibb, a legegyszerűbb dolgokat, nagy gonddal kerülve a tiszta, egyszerű fogalmakat, csakhogy érthetlenségénél fogva tudományosabbnak, mélysegebbnek tűnjék fel a bemagolt tétel!

A valódi tudomány az, a melynek lelke, szárnya van, és nemcsak szavakból áll, az világos mint a nap. Mert maga az igazság. Az egész igazság! És ép úgy, mint a hogy a művészetben a fenséges abból áll, hogy a legmagasztosabb eszmét, a legistenibb érzést a legegyszerűbb formába öntsük, s a legegyszerűbb szavakkal fejezzük ki: ép úgy a valódi tudománynál, a legmélyrevágóbb, a legfontosabb igazságokat a legegyszerűbb szavakban, a legeslegtisztábban kell tudni kifejezni. Csakis akkor valódi a tudomány. Mert a mit valaki valóban tud, a mi lelkéből fakad, azt világosan és tisztán tudja ki is fejezni.

Művészi érzék nélkül a tanító nem képes magának saját, egyéniségének és helyzetének megfelelő módszert *teremteni*. Mert művészet az a többek között és főképen annyi is: mint *kiválasztás*. Minden művész a rendelkezésére álló tények és igazságok közül kiválasztja, ki *tudja* választani azokat, a melyek leginkább megragadják először is saját képzelmét, saját lelkét, és aztán igyekszik azokat oly világításba, oly harmóniába helyezni, hogy életet adjanak azoknak, úgy hogy mások lekére is ugyanazon hatást gyakorolják, mint az övére. Megemésztetlen adatok és tények halmazát zúdítni a fejekre, az nem tanítani, nem fejleszteni, nem nevelni, bármily *chablonszerű módszerrel* tegyék is azt.

Minden ember ép úgy, a hogy más-más arca és arczkifejezése van, más-más módon lát, másképen fogja fel az igazságot; viszont más-más módon tud hatni a többi lelkekre, másmilyenképen tudja megvilágítani és megértetni azon igazságokat, melyek a nagy, az örök igazság egy-egy elévülhetlen parányai!

Többet mondhatunk, csak az méltó a tanító, a lélekképző szép elnevezésre, a ki minden egyes előadására természetesen jól el van készülve, sokkal többet tud, sokkal magasabbról ítél, sokkal messzebb lát, mint az a szerény ismeret, melylyel növendékeit gazdagítani akarja. Tudása lelkéből, véréből, szívéből, benső erejéből fakad. De azután magát a módot, a külső formát, melybe előadását ép az nap önti, művészi módon kell hogy rögtönözze, megteremtse, a reá szegzett, tudni vágyó szemek ihletet adó, szent befolyása alatt. A körülmények számbavételével. Ezt csak művészi érzéssel megáldott lény teheti. Meg kell hogy találja azon általános hangulatot, mely nemcsak hogy megnyitja a lelket, hanem azokat oly közös, emelkedett, fogékony magaslatra hangolja, hogy a szavak ne csak a növendék füleit érintsék, hanem fülein, szemein,

értelmén, képzelőtehetségén át szívébe, lelkébe lopódzanak be. Mintegy teremő erővel kell őket suggerálni, s a dolgok mélyét, a dolgok lelkét, poesisét, megsejtenni velök. Csak akkor fognak szeretettel tanulni, önkényt, testi vagy erkölcsi botbüntetés nélkül! És poesis van *mindenben* a mi igaz, a mi nincs elferdítve, apró dohos fiókokba, scholastikus módszerrel földarabolva, s életétől megfosztva, csakhogy éppen abból áll ez a művészet, hogy meg kell egyszer találni e poesist, o lelkét, és másodszor meg is kell éreztetni. Akkor a tanítás nem lesz többé olyan száraz, valóságos robot, hanem ellenkezőleg, szárnyas lesz és áldással teljes. Csakis akkor sikeres. Mert élet- és nem holt betű! Akkor a növendék megtanult látni, érezni, itélni, megtanult önállóan keresni az igazat az igazért, megtanult szeretni, lelkesülni, bámulni, érezni. Nem taktusra felelő gép többé, hanem ember!

De hogy a tanító ezt elérhesse, finom érzékű *művésznek* kell lennie, ki a hatodik érzékével be tud hatolni az emberi lélekbe, megéri a dolgok lelkét is, s ezzel kapcsolatban, ezeknek hatása alatt maga teremti meg magának saját egyéni módszerét. Valódi művelt lény kell hogy legyen, ki nem csak a műveltség mázát hordja magán egész kezdetleges állapotban, hanem valóban lelke mélyéig művelt legyen; csak akkor képes magának megteremteni a maga saját módszerét és azt élete végéig tökéletesíteni.

Mintegy harminczöt évvel ezelőtt, családommal, barátoknál töltöttük a nyarat, falun, Normandiában. Ott volt Reclus Elisée is, a híres geographus és pädagogus (nem modern német, hanem emberbaráti, a haladás és fejlődés, fejlesztés szempontjából). Mind ketten fölkérettünk, hogy bírálók meg egy fiatal tanítónő tanításmódját, kiről a jó falusi előljárók nem igen tudták, mit higyenek. Ezt hallva, a tanítónő megelőzött bennünket, ő látogatott meg és nagy tüzzel adta elő methodusát, mely így előadva inkább képtelennek tetszett nekünk. De mikor aztán magát a tanítást hallgattuk, akkor el voltunk bűvölve. Mert ez a fiatal tanítónő, rezgő lelkű, művészi érzékkel megáldott lény volt, szerette növendékeit, szerette a valódi fejlesztést, és sajátos módján találta el ép azt az utat, a melyen az ottani körülményekhez képest legjobban tudott beférkőzni tanítványai lelkébe és őket a tudás iránt kíváncsiakká tenni, úgy, hogy aztán élvezet volt nekik a tanulás. Nem az erőlködés volt kiküszöbölve ezen iskolából, hanem az *unalom*. És ez nagy szó. Az erőlködés pedig édes volt. Akkor erősödött meg bennem az a meggyőződés, hogy tanítani csak művészi lélek képes. A mely ért. Hatodik érzékével együtt tud érezni növendékeivel, legyenek azok bár egyszerű paraszt gyermekek; ez teszi szárnyassá a tanítást. Ha hajdan Görögország, ha egy ízben Franciaország az emberiség mesterei voltak, az onnan eredt, hogy művész-nemzetek valának; azért taníthatták, oktathatták a többieket.

Nincs is, és ez legszentebb meggyőződés, nagyobb átka a folyton haladó emberiségnek és a hazának, mint a megjegeczesedett, élettől megfosztott módszerek, melyekkel ugyan port lehet ugyan hinteni a kevésbé éleslátású emberek szemébe, és melyek valószínűleg kezdetben feltalálók, vagy első alkalmazók lelkében az ő egyéniségökkel, az ő tanítványaikkal, talán egykor jók is lehettek, de melyek a követőknél el is fajulnak, nem is nekik valók, a körülményekhez nem alkalmasak többé, és így elfajulva csakis bizonyos ügyességet adnak a tanító kezébe, *külső mesteriséget*, arra, hogy ő maga tudja: «csinálni!»

Ha aztán sokan vannak az ily megjegeczesedett *methodus* követői, kiknek a való életről, s az élet folytonos fluiditásáról, változatosságáról sejtelmök sincs, kik egymást kölcsönösen dicsérik, magasztalják, egymást támogatják, egymást bámulják, akkor veszedelmes clique-et képeznek, végkép elgépiesednek *methodusaikkal* együtt; azt hiszik, hogy a fejlődés csúcspontját elérték, és valójában a nemzeti fejlődés, a nemzeti haladás legnagyobb kárára vannak, kiölik tanítványaikból a művészi érzéket, minden művészi érzéket, és műveltséget sem adhatnak soha. Osztaályt dresszirozhatnak; embereket nem nevelnek, lelkeket soha sem ébresztenek életre. De a helyett eloltják őket.

Végre művészi érzék nélkül a tanító nem tud jellemeket kovácsolni, nem tudja az akaratot öntudatos hatalommá fejleszteni minden egyes emberben. A megtisztult jellemet nem *paragraphusok* által lehet teremteni. Erőt, kedvet kell suggerálni ahhoz minden egyedben, hogy mélyebben véssen, beljebb hatoljon saját énjében, s megtalálva lelke legmélyét, melyet gyakran a szokások vagy a mesterkelt üres élet eliszaposodása takar, képes legyen magából a legnemesebb válfajt kifejleszteni. Mindenkinek erkölcsisége azon ideáltól függ, melyet magának alkotni tudott és azon lelkierőtől, azon akarattól, melylyel ez ideálhoz egész életén át hű marad. Ez képezi lelki egységét!

A mi szomorú társadalmunk hibája a *szívben* rejlik. Nincs eszménye, nincs közös, erős nemzeti eszménye, mely minden egyes embert, a legszerényebbet is, kiragadjon alsórendű önzéséből, alsórendű élvezet-hajhászásából és megnyer a tökéletesség, a tökéletesedés, a szép cultusának!

Reformáljuk tehát a társadalmat a szívben. Adjunk neki szeretetet. Mert szeretetnek kell uralkodnia e földön. Az emberiség, ha némelykor hátrálni látszik is, azért mégis folyton halad előre és előre! Az önzésből indult ki és törekszik, ezer akadály, és látszólagos hátrálások közt is, de törekszik az önfeláldozás, az altruismus felé. Ezért a létért való küzdelem helyett, mely még az állatokra nézve sem teljesen való, csak egyik oldala az igazságnak (mert még ott is megtalálható már a létért való szövethkezés): az embernél, és főképen a maga törvénye szerint

fejlődött művelt embernél, a létért való rokonszenves szövetséget, a szeretet, az altruismus lesz a jelszó.

Ha pedig azt akarjuk, hogy legyen szeretet, legyen önfeláldozás a társadalomban; hinni kell a szeretetben és önfeláldozásban. Az az ember a legműveltebb e földön, a ki leginkább képes az önfeláldozásra!

Erre csak rezgő, a szép cultusának élő művészi lélek képes.

És ily lelkeket nem kiszáradt lelkű állami *szolgák* képesek teremteni, kik egy darab kenyérért és rangsorért végzik a robotot, hanem lelkes, önfeláldozó, művészi érzékkel bíró, a tanítást és nevelést a tanításért és nevelésért szerető humanus apostolok!

Ilyeneket neveljünk a hazának!

DE GERANDO ANTONIA.

XENOPHON MEMORABILIAINAK PÆDAGOGIAI JELENTŐSÉGE.

Mi tehát a bűn? A bűn nem tudás, tudatlanság. Erény és bűn logikus phænomenok. *Az ethika nem más, mint logika.* De nem lehetséges, hogy az ember tudja az erényt s nem gyakorolja? Nem lehetséges az akrasia? Nem, — mondja vakmerő következetességgel Sokrates. Az ember lényege az ész, mely ép úgy kormányozza az embert a fogalmak világában, mint a reálvilágban. Ha valaki — mint Sokrates — a fogalmak világát nem határolja el a reális világtól, hanem e kettőnek azonosságát hirdeti, akkor csak következetesség tőle azt állítani, hogy az akrasia lehetetlen. Ez esetben ugyanis az akrasia nem egyéb, mint logikai ellenmondás. Nem arról van szó, hogy van-e ellenmondás a gondolkodás és cselekvés közt, hanem hogy van-e ellenmondás az észnek két azonos működése közt. Az ész természetesen magamagának ellent nem mondhat. Ellenmondás cselekvés és gondolkodás közt csak úgy volna képzelhető, ha az ész mellett egy más factora is volna a *ψυχή*-nek, t. i., ha egy logikus principium mellett egy alogikus motor is működne a *ψυχή*-ben. Mivel pedig Sokrates ilyen alogikus mozgatót nem akar elismerni, az akrasia lehetőségét kénytelen egyszerűen tagadni. De hogyan tagadhatta Sokrates az alogikus motort, pl. az akaratot? E kérdésre — sajnós — csak föltevésekkel válaszolhatunk. Sokratet higgadt, nyugodt szemlélőnek ismerjük. Lehet, hogy mindenkor nyugodt temperamentuma a szenvedélyeket, felindulásokat nem is ismerte, vagy ha ismerte is, hamar leküzdötte. Másrészt ismeretes tény a philosophia történetében, hogy minden új felfedezés egyoldalúságra viszi a szerzőt. A tisztá rationalismus pedig Sokratessel lépett föl a görög philosophiában. A rationalismus